
Marko P. Đurić

ISLAM, ŠTA JE TO?

Rezime

Autor svojim člankom prvo pokazuje šta jeste, a šta nije islam, za njega. Zatim konstatuje da se na temelju Kur'ana ne može da opravda nikakav nečovječan stav prema hrišćaninu. Po njemu, hrišćanin je od svega nečovječnog u islamskom svijetu zaštićen svojim hrišćanskim identitetom koji ima u Kur'anu. Islamsko društvo koje je držalo do toga identiteta (Sura,III,64) protiv hrišćana nije ni moglo da vodi mali i veliki džihad ili, pak, da ide na nasilnu islamizaciju.

NISMO LI SVI MI na prvom mjestu slušači, čitači i tumači Njegovih riječi, te otuda, tj. samo zbog toga, i jedna zajednica koja se razlikuje od drugih. Hrišćanstvom i islamom do najvažnijeg, najznačajnijeg i najvrjednijeg dobra.

Kao hrišćane i muslimane slušanje, čitanje i tumačenje Njegovih riječi, a zatim naše ponašanje u skladu s navedenim tumačenjem, uvijek nas dovodi u specifičan odnos. Prvo u specifičan odnos jednih prema drugima, zbog čega smo samo hrišćani i muslimani. Zatim u specifičan odnos prema onima koji nisu ni hrišćani ni muslimani, zbog čega smo prema njima humani ljudi. I najzad nas naše slušanje, čitanje i tumačenje Njegovih riječi i ponašanje u skladu s njima dovodi u specifičnu situaciju prema Njemu. Zbog te situacije samo smo i spremni da Mu kažemo

svoje “da” i “drugima” svoje “ne”, a zatim samo Njemu da ponavljamo onu Samuilovu rečenicu: “Govori, Gospode, jer sluga Te Tvoj sluša”. (Sam.3,10).

U vezi s pitanjem “Islam, šta je to?” a u kontekstu Samuilovog govora s Bogom, velim: islam je religija koja će svakoga ako to on želi naučiti spremnosti zbog koje će on biti upamćen kao musliman. Prvo, naučiće ga spremnosti da uvijek sluša svoga Vrhovnog Gospodara. Zatim će ga naučiti spremnosti da se pokorava svom Vrhovnom Gospodaru. I, najzad, islam će ga naučiti spremnosti kako za Božiju stvar treba da svjedoči. Kako se u Kur’anu jasno veli: “O vjernici, budite uvijek pravedni, svjedočite Alaha radi...(Sura,4,135), u navedenim spremnostima i skriva se sva tajna njegovog identiteta. Navedenim spremnostima on kupuje “ulaznicu” za svoju vječnost, a što nije previsoka cijena.

Pošto je sebe svojim tumačenjem, a time i spremnošću, doveo u specifičnu situaciju, hrišćaninov identitet bitno se razlikuje od mnogih drugih identiteta. Protumačivši i razumjevši riječ Božiju kako treba, on je najprije svestan istine u vezi s apostolom Pavlom. Zbog nje je i prepoznatljiv u svijetu, ali zbog nje i odbačen od svijeta, katkada na samoj margini zbivanja. I samo zato što mu kao “ludost dolazi od Boga da mu je mudrije od ljudi” (1.Kor,1,25), zbog takvog uvjerenja, on nije prihvaćen od mnogih. Njegova se ljestvica vrijednosti, otuda, razlikuje od mnogih, a najprije od one Aristotelove i Kantove ljestvice vrijednosti. I kod jednog i kod drugog ne žive, nisu na popisu, mnoge vrijednosti, vrline kojih se sjećamo kao prisutnih u životima svetih ljudi Crkve. Leon Moris otud i ne griješi kad piše da “ohol čovjek sklon je nazvati ludim što je zapravo mudrije... od ljudi i svega što je u čovjeku.”¹

I, svakako, da su sveti ljudi uvijek bili ti koji su zbog svoje jake vjere u Boga najdalje znali otići u svojoj spremnosti. Muslimani se uvijek sjećaju svog Poslanika, mi Isusa, jeveji Avrama/Ibrahima, pri čemu mi hrišćani u svojim različitim spremnostima otkrivamo svu snagu Svetog Duha dok muslimani i jevreji u njemu prepoznaju Božije vođstvo. Međutim, u vezi s njima Bog nikad ne ostaje dužan. Abrahamovu spremnost On nagrađuje jednim veoma važnim obećanjem (Post,15,7-12) i s njim Bog sklapa

¹ Leon Moris: Prva Korićanima, str.43, Dobra Vest, Novi Sad

savez (Post,17,1-14). I samo zato što je Abraham (Ibrahim) zbog Božije stvari bio spreman i da žrtvuje svoga sina Isaka (Post,22,1-19), nazvan je prijateljem Božijim (Jakov,2,23). Kako Abrahamova spremnost “na sve” dolazi kao posljedica njegove vjere, to se njegovo povjerenje u Boga i uračuna u pravednost. No, kako smo mi kao hrišćani i kao muslimani, na prvom mjestu slušači, čitači i tumači Njegovih riječi, od toga kako Ga čujemo u svojoj vjeri i kako čitamo i tumačimo Njegovu riječ će da zavisi naša spremnost da služimo Njemu.

Razumijevanje kao izvorna ontološka oznaka našeg života ²

Smatrajući razumijevanje veoma važnom činjenicom u ljudskom životu, Gadamer ga uzima za izvornu ontološku oznaku našeg života. Razumijevanje, otuda, hrišćanina i muslimana stavlja u specifičan odnos prema svemu. Njihovu bezuvjetnu angažovanost za stvar pravde i poštenja i uvjetnu angažovanost zarad lične sreće i koristi ateist će uvijek smatrati “ludom” i “besmislenom”. Razumijevanje, bez koga nema uspješnog propovijedanja Evanđelja, ali i islama, važna je oznaka i hrišćanskog i muslimanovog života. Razmišljajući o razumijevanju Kur’ana, kakvo bi ono trebalo da bude, poznati islamski mislilac iz prošlog vijeka Abduhu veli da razumijevanje Kur’ana zavisi od pravilnog razumijevanja čovjeka i svijeta. Razumijevanjem i našim ponašanjem u skladu s tim, ne smijemo čovjeku oduzimati što mu je Bog dao u Bibliji i u Kur’anu. Ne smijemo ga svoditi na sredstvo, nego uzimati kao cilj. Razumijevanjem svetog teksta ćemo dolaziti do Božijih, a ne naših, odgovora u vezi s našim svakodnevnim situacijama, a naše vlastito razumijevanje ne smije doći u sukob s onim kako Biblija i Kur’an vide čovjeka i Boga (Post, 1,26; Kur’an, sura 2). Ne samo za Lutera već i za Kalvina, propovijedanje Evanđelja, koga nema bez tumačenja i razumijevanja, bilo je “najvažnije sredstvo milosti”³. U odnosu na to, sve drugo u Crkvi bilo je manje važno. Samo propovijedanje, tumačenje i razumijevanje Evanđelja u kontekstu Crkve ukazuje se kao najvažnije razumijevanje i “najvažnije sredstvo milosti”. Pošto je pogrešno razumijevanje svetoga teksta najčešće škodilo našim

² Rosini Gibellini: “Teologija dvadesetog stoljeća”, str.61, Ks.1999. Zagreb.

³ D.G.Bloesch: “Osnove evanđeoske teologije”, str.190. Iknija, Dobra Vest, Novi Sad.

međuvjerskim odnosima, danas je i najvažnije na pravi način razumjeti sveti tekst. I samo ako dobro budem razumijevao Pavlove tekstove (1.Kor,8,4;Rim,3,29;Gal,3,20;1.Timoteju,1,17), polazeći od njih neću islam obezvredovati i ignorisati. Zatim, sjećajući se nekih kur'anskih stavova o Isau/Isusu (Sura,3,55;5,110), u muslimanu neću moći prepoznati svog potencijalnog neprijatelja; a ako je on na kur'anski način musliman, neću mu moći uskratiti ni svoje poštovanje a ni ljubav. U vezi s naslovnim pitanjem "Islam, šta je to?", velim: zbog svojih stavova o Isau/Isusu (Kur'an,61,6) i svog učenja o Bogu (Sura Ihlas), to je vjera kojoj ne mogu da uskratim svoje poštovanje. A balkanski čovjek, zato što je znao da uskrati poštovanje drugom čovjeku i drugoj vjeri, to je često plaćao po skupoj ceni.

Autor knjižice "Današnji čovjek pred Biblijom" implicate veli da tumačenje Biblije ne smije biti opterećeno nikakvim negativnim nabojem (str.11,Ks,Zgb,1986). Međutim, mi smo prilikom razumijevanja Kurana bili opterećeni negativnim sjećanjem na Turke pa smo muslimane držali za "poturice" u svome viđenju islama, imajući na umu Pavlovo pismo Titu u kome veli: "čovjeka heretika... izbjegavaj" (Tit,3,10), nego Pavlov govor u Listri (Da,14,15) gdje se paganima savjetuje da se "obrate živom Bogu", u koga i muslimani vjeruju, pa su zato i nama bliski.

Nema lošeg islama i hrišćanstva, ali zato ima i biće uvijek loših hrišćana i muslimana

Mi hrišćani smo navedene tvrdnje najsvesniji imajući u vidu Pavlovu (Rimljanima,1,18-27) i Luterovu antropologiju, a manje pravoslavnu antropologiju za koju mi je paradigmatično razmišljanje sv.Vasilija Velikog, koji u svom pismu bratu Amfilohiju jasno veli: "Evo šta nam je obećano: postati Bogu slični koliko je moguće ljudskoj naravi"⁴. Pravoslavlje je, otuda, u odnosu na tradicionalni protestantizam, zadržalo neuporedivo pozitivniju sliku o čovjeku. Ono loše u našem životu je prvenstveno stvar naše zloupotrebe slobode, u vezi s kojom čitamo: "On je preda te stavio i vatru i vodu: za čim hoćeš pruži svoju ruku"(Sirah,15,16). I samo tamo gdje je čovjekova sloboda, tu će biti i njegova odgovornost za učinjeno ili

⁴ Bazilije Veliki: "Duh Sveti", str.64, SB.1978., Makarska.

neučinjeno delo, koje je trebao da učini kao hrišćanin. Međutim, kako je on kao hrišćanin pozvan da sudjeluje u jednoj drugoj slobodi (Rim,8,21) u kojoj samo i prepoznaje Duh Gospodnji (2.Kor,3,17) to mu samo izbor ove slobode nudi garanciju za njegovo vječno blaženstvo; ovdje je to opredjeljenje za krst i stradanje.

Polazeći od nekih ajeta u Kuranu, vidimo da i islam nudi jednu negativnu sliku o čovjeku (Kur'an,33,72;4,28), ali on istovremeno, kao i hrišćanstvo, govori o čovjeku pod datim okolnostima na najljepši način (Kur'an,2,30). Suština Hristove nauke sva je u izreci "ljubi Boga iznad svega i svoga bližnjega kao samoga sebe", a s obzirom na tu tvrdnju, velim da nema lošeg hrišćanstva, ali će biti loših hrišćana nesprenjih da sudjeluju u onoj slobodi na koju ih Hristos poziva. Kako se u Kur'anu jasno traži od muslimana da se s drugim muslimanom i drugima natječe samo u dobru (Kur'an, 5,48), to će samo zbog muslimanove nesposobnosti da ovo poštuje biti loših muslimana, ali ne i nečovječnog i lošeg islama.

Pravoslavac kao moj bližnji

Na našim balkanskim prostorima oduvijek je daleko više živio onaj praktični komšijski, nego onaj službeni međureligijski dijalog i ekumenizam. Više se sjećamo one praktične nego teološke i intelektualne tolerancije između različitih vjerskih institucija. Tolerancija je onaj "prag" ispod kojeg hrišćanin, a i Crkva kao institucija, ne može se spuštati, jer bi tada oboje bili prepoznatljivi po svom netolerantnom stavu prema drugačijem mišljenju i ponašanju, što, zapravo, nikad nije ni činilo Isusa Isusom. Podsjetimo se na njegove mnoge razgovore s drugima koji u jevrejskom normativnom društvu nisu bili prihvaćeni kao ortodoksni, već u ime ortodoksije, bili odbačeni i živjeli na margini. Vratimo li se nekim mjestima u Evanđelju (Mk,7,24;Mt,8,5;11,21;Ivan,4,7;4,46), Isusovo ponašanje na prvom mjestu govori šta toleranciju u sadržajnom, ne u formalnom, smislu čini tolerancijom⁵, pri čemu Isusova tolerancija nije samoj sebi bila cilj. Isus je nju stavljao u funkciju viših ciljeva te je ona samo bila sredstvo da se Isusova poruka univerzalizuje. Inače i ponašanje Poslanika islama govori prvenstveno o toj sadržajnoj toleranciji. Polazeći

⁵ Leksikon temeljnih religijskih pojmova, str.492. Prometej, Zagreb, 2005., Zagreb.

od toga da u “vjeri nema prisiljavanja” (Kuran, sura Bekare, 256 ajet), podsjetimo se kakav su status imali jevreji u islamskom periodu Španije. Sam Muhammed, a.s., stavio je pod svoju zaštitu monahinje, odnosno monahe, Manastira sv. Katrine na Sinaju.

Polazeći od osnovne poruke Evanđelja, danas nama hrišćanima nije toliko važno da o toleranciji razmišljamo koliko o dolasku Carstva Božijeg u našu sredinu te je sve ono što radimo u funkciji toga cilja.

Historijski stoji da mi na našim prostorima nikad nismo imali onog hrišćanskog i islamskog senzibiliteta jednih za druge, ali bilo je i takvih koji u tom senzibilitetu nisu oskudijevali. Rahmetli Mehmed ef. Kurt nije oskudijevao u tom muslimanskom, a Srećko Badurina u hrišćanskom senzibilitetu. Ne oskudijevajući u muslimanskoj osjetljivosti za druge, rahmetli Mehmed ef. Kurt, muftija tuzlanski, 1941. god. spriječio je pokolj Srba i rušenje pravoslavne crkve, a blago upokojeni nadbiskup Badurina je u Katedrali sv. Jakova u Šibeniku pozivao zaraćene strane na prekid rata i iskreno saučestvovao u patnjama svih.⁶ Otuda u vezi s pitanjem “Islam, šta je to?” velim: on je prije činjenica, nego doktrina, iskustvo koje ne dopušta muslimanu da čini nešto što se protivi zahtjevu pravde, ljubavi i poštenja. Navedeni primjeri nam jasno pokazuju da autentični hrišćanin i muslimanov senzibilitet, karakter odlikavaju stanje čovjekove brige u vezi s brigom drugog čovjeka. Hrišćanstvo i islam otuda, se zbog jasno ispoljene brige za čovjeka, ne mogu ni spritualizovati ni politizovati. Pošto Poslanik Islama jasno veli u jednom svom hadisu da niko ne može vjerovati dok svome bratu ne poželi što želi samom sebi⁷, to islam tj. muslimansko iskustvo odlikava i stanje čovjekove brige za drugog čoveka.

Islam kao moja zaštita od nasilne islamizacije

Upravo zato što smo za islamsku ortodoksiju “narod knjige”, to smo prvo islamom zaštićeni od svake nasilne islamizacije, koja nema nikakvo uporište u Kur’anu niti u Poslanikovoju suni. Međutim, ako je

⁶ Srećko Badurina: “Glas za čovjeka”, 1999 god. Ks;

⁷ Zorica Maros: “Zlatno pravilo u kršćanstvu i islamu”, str. 272, Zbornik u čast pokojnog Željka Mardešića, “Dijalogom do mira”, Fr. institut za kulturu mira, Split, 2005., god.

nje negdje bilo, ta vremena pamtimo po veoma lošim muslimanima koji su sa sobom donijeli “trijumf fanatizma” a iza sebe u nekim oblastima ostavili pravu pustoš. U osmanskome društvu, piše Halil Inaldžik⁸, “Oduvijek je djelovala jedna grupa fanatične uleme...” Kako je hrišćanin tu da svjedoči a musliman da poziva, nasilna islamizacija nije imanentna islamskom biću. Upravo zato što smo za islamsku ortodoksiju “narod knjige”, takvo saznanje muslimana o nama jeste “bedem” protiv svake nasilne islamizacije. Pošto na nas hrišćane ne može da se odnosi pojam “Dar al-harab ili kuća rata” (s obzirom i na tu činjenicu), naš je identitet u islamskom svijetu, koji drži do Šerijata i Poslanikove prakse, dakle po dva kriterija zaštićen od svakog islamskog nasilja u vezi s vjerskim stvarima. Ne treba zaboraviti, piše pokojni Mardešić, da su “Židovi i kršćani kao zaštićena manjina pripadali “kući islama ili Dar al-islama”, a ne područjima koja u budućnosti treba islamizirati”⁹.

Priče da današnji islam želi da iskorijeni današnje hrišćanstvo su najčešće rečenice neupućenih ili onih pojedinaca koji apriori osjećaju odbojnost prema islamu. Međutim, da bi neupućeni svjedočili o svojoj pozitivnoj upućenosti i poznavanju islama, moraju na pravi način Kur’an razumjeti. Samo tako osnovni duh Kur’ana neće narušavati. U Kur’anu se jasno veli da samo zato što je Kur’an od Allaha, on u sebi ne sadrži nikakve protivrječnosti. A to znači da se u Kur’anu nećemo sretati sa suprotnim etičkim zahtjevima ni graditi islamsku politiku na principima koji su suprotni islamskom duhu. Kur’an u sebi ne sadrži moralne propise koji bi stajali u međusobnoj napetosti. Otuda se Kur’an prvo mora čitati a zatim tumačiti, kao povezana, a ne kao nepovezana, cjelina. Samo se tako i pogađa osnovni duh Kur’ana, odnosno islama, jer jednog bez drugog i nema. U njemu samo tako nećemo nalaziti protivrječnosti i “suprotne etičke zahtjeve” i norme. Međutim da bi njegov osnovni duh razumjeli na autentičan, a ne iskrivljen, način, moramo voditi računa o historijskom kontekstu kad su pojedini ajeti i sure nastali. Kakvo je bilo njihovo historijsko zaleđe? Uostalom za takav pristup i prema Jevandjelju

⁸ Halil Inaldžik: “Osmansko carstvo”, str. 259, S.K.Z. Bgd. 1974. god.

⁹ Konfesije i rat, Zbornik radova, Split, 1993. god., str. 46, Centar za religijska istraživanja, Split.

mi znamo. Neki samo zato što nisu poznavali Isusov pravi duh, a on je duh ljubavi, tvrdili su da se na temelju nekih njegovih izjava može pravdati vjerska netolerancija (Lk,14,23) i antisemitizam (Jov.8,44), a što je čist apsurd. Ali kako je osnovni Isusov duh duh ljubavi, to je samo ljubav, nesebična ljubav, plod Duha (Gal,5,22), Isusovog duha. Po njoj samo i jesmo Njegovi učenici (Iv,13,35) .

No, sigurno je da osnovni duh islama prepoznamo po natjecanju muslimana u dobru, vjerskoj toleranciji, pa je to najprije imanentno islamskom čovjeku. I samo zato što mnogi “ne razmisle o Kur’anu” (An Nisa,82), o njegovom osnovnom duhu, a zatim ne pomisle na to da je on od Boga (Allaha), svojom interpretacijom islama narušavaju osnovni duh Kur’ana. “A zašto oni ne razmisle o Kur’anu”, čitamo u suri “Žene”. Da je on od nekoga drugog, a ne od Alaha, sigurno bi u njemu našli mnoge protivrječnosti (Sura,4,82). Pošto se često ne vodi računa o općem duhu naših svetih knjiga, to mnogi Bibliju i Kur’an tumače na svoj način kako bi njime pravdali politiku Crkve i uleme koja ne odgovara općem duhu Evanđelja i Kur’ana, ali odgovara ciljevima hijerarhije. Ernest Bloh je, naprimjer, znao reći da se Biblija može da čita i kroz optiku “Manifesta komunističke partije” a kasnije nismo mogli mimoći u Crkvi pojavu raznih ljevičarskih teologija. Pošto danas mnogi svojim tumačenjem Kur’ana nalaze u njemu razne protivrječnosti koje se apsolviraju sa suprotnim etičkim zakonima – njima Allah i nije “bio u prilici” da objavi Svoj “najljepši govor” (Kur’an,39,23). Ali zato On objavljuje “najljepši govor” onima koji znaju da u Kur’anu ne stoje nikakve protivrječnosti i da je Allahov govor bio prilagođen znacima u vremenu i historijskom kontekstu u koji je Božija providnost stavila muslimana da živi.

Čega će se ticati pravoslavni “kopernikovski obrt” prema islamu i muslimanu?

Pošto se u knjizi “Zakonopravilo Sv. Save o Muhammedovom učenju”¹⁰ srećemo s naslovom “Spis o prokletstvima muhamedanstva i krštenju obraćenog muslimana”,¹¹ to se naš tradicionalni stav prema

¹⁰ Miodrag M. Petrović: “Zakonopravilo Sv. Save o Muhammedovom učenju”, Beograd,1997. god.

¹¹ Isto, str. 51

islamu prvenstveno tiče teološkog obezvrjeđivanja islama, a time i vrijeđanja samog muslimana. Otuda u vezi s pitanjem “Islam, šta je to?”, velim da je to religija koju je pravoslavni čovjek maksimalno satanizovao, a time i obezvrjeđio.¹² Inače, pošto je naše današnje moderno pravoslavlje u vezi s islamom vezano za bizantijski umjesto biblijski kontekst (Pnz. 6,4;Ps.135,6), u takvom vezivanju se i prepoznaje “kopernikovski obrt” sveukupnog pravoslavnog viđenja islama. Kako je naše pravoslavlje srednjovjekovno, moderno još nemamo, stavljamo znak jednakosti između Muhammeda, a.s., i Kur’ana, čime se svjesno obašnjavao islam Muhammedom, a ne Muhammedova vjera Kur’anom. U napuštanju takvog pristupa vidim drugi “kopernikovski obrt” prema islamu. Međutim, kako u stvarima vjere ne možemo da objektivizujemo svoj sud i da logičkim sredstvima dokažemo prednost nečijeg vjerovanja, to se navedene tvrdnje puno i ne dotiču muslimanovog vjerskog senzibiliteta. Njemu nije najvažnije ono što su neki sveti oci rekli o islamu, niti ono što Crkva službeno danas misli o njemu, već mu je najvažnije šta misli ne samo kur’anski već i evanđeljski Isus u vezi s nekim stvarima. Kad sve to velim, najprije mislim na jednu polemičnu knjigu o hrišćanima koju je u svoje vrijeme napisao Abu Hamid Gazzali, a na koju usputno ukazuju H. Corben u svojoj “Historiji islamske filozofije” (str. 201, “V. Masleša”, Sarajevo,1977. godina). Pošto na temelju nekih Isusovih izjava (Mk,12,29-30, Lk,18,19) svoju veru u Boga poistovjećuje s Isusovom, to sam od mnogih muslimana čuo da se oni na temelju evanđeljske ortodoksije – ono što Isus izjavljuje – Pavlovog monoteizma ne mogu smatrati hereticima. U vezi s primjedbom nekih da islam nije religija kakva je hrišćanstvo i judaizam, već ideologija, muslimanski odgovori uvijek su se svodili na tvrdnju da bi islam da je ideologija, kao takav davno nestao iz historije; međutim, kako je on njena suprotnost, on se i održao sve do današnjeg dana. Vi i ja, pisao je u svoje vrijeme papa Grgur VII (11. vijek) muslimanskom vladaru današnjeg Alžira Al-Naziru¹³, dugujemo

¹² J. Damasenus: “De Haeribus”,101, PG, 94, 763-774; N. Buzantilus philosopphus. Konfutatio falsi libri ou emerpist Mohamedes Arps, PG.105, 665-842

¹³ Thomas Michel, Sj. “Odnosi kršćana prema islamu u povijesnoj perspektivi”, str. 48, “Savjest i sloboda”, broj 8/1997. god., Časopis udruge za vjersku slobodu u Republici Hrvatskoj.

ovaj dar, posebno zato što vjerujemo i priznajemo jednog Boga, doduše na različite načine...” Otuda u vezi s pitanjem “Islam, šta je to?”, velim: on je “priljubljeno Božije lice”¹⁴, apsolutna religija za azijskog čovjeka, kao što je Troeltsh (1865-1923) hrišćansto takvim držao za evropskog čovjeka. Polazeći od nekih ajeta u Kur’anu kojim se veli “meni moja, a vama vaša vjera” (Kur’an,109,106), a zatim da će samo nastradati oni koji ne vjeruju u “Knjige” (Kur’an 2,121), islam se pozitivno određuje prema hrišćanstvu. Upravo zato islamu ne treba nikakav “kopernikovski obrt” da bismo ga mi pozitivno definisali. Iako njegova ortodoksija ne govori o nikakvom hristocentrizmu već o teocentrizmu, on od nas ne traži da napuštamo svoj identitet, niti da pripadamo onim zbog kojih se može (zbog vjerskih stvari) voditi “džihad”. Međutim, od muslimana mi sve to tražimo i on je, dok ne prihvati to, za Crkvu heretik. Iako smo svjesni da naše isključivosti moraju da ostanu, jer bez njih ne bi bilo ni nas hrišćana ni muslimana, što to znamo za jednoga Boga Stvoritelja neka nas povezuje. Otuda u sjećanju na Boga Stvoritelja vidim onaj “most” koji će nas u 21. vijeku povezivati.

Inače, najranije iskustvo Crkve naliči iskustvu najranijeg i docnijeg historijskog islama, pa muslimani i hrišćani u vezi s nekim historijskim situacijama dijele istu sudbinu. “Sve veća mržnja”, piše A. Franzen, navela je Sinagogu da oko 100. god. “službeno prokune hrišćane”¹⁵.

Istovremeno sve veći prezir islama od nekih hrišćana naveo je Crkvu da službeno prokune muslimane, zbog čega za muslimane važi odrednica “heretik”. Međutim, ako danas u vremenu ekumenizma na sav glas vičemo da je sva ortodoksija na našoj a sva heterodoksija na drugoj strani, onda to govori od dvije stvari koje su protivne duhu ekumenizma i našoj težnji da s muslimanima izgrađujemo pretpostavke za gradnju Abrahamove/Avramove/Ibrahimove ekumene na Balkanu. Ali to govori i o našem hrišćanskom, crkvenom monopolizmu na istinu i zahtjevu za jednom objektivnom apsolutnosti. Pošto po papi Grguru VII, mi i muslimani vjerujemo na različite načine, ta se različitost tiče i sljedećih stvari: razmišljajući o tom na kantovski način, velim da je vjerovanje

¹⁴ “Kršćanstvo i religija”, str. 91, Zbornik godišnjeg simpozijima profesora teologije u Zagrebu 1999. godine

¹⁵ August Franzen: “Pregled povijesti Crkve, str.18, Ks. 1983., Zgb.

muslimana u Boga apriorno, a naše, zbog sjećanja na Isusa i događaje u vezi s njim aposteriorno. I samo zato što znamo za različite načine vjerovanja u Boga, musliman i ne zna za onu napetost između “da” i “još ne” koja je u našu historiju ušla s Isusom kao Hristom. Pošto hrišćanin za nju zna, njegova spoznaja Boga bitno je upućena na historijsko i sećanjem na historijsko on ne gubi nadu u vezi s onim što mu je od Boga ponuđeno kao trajno i vječno.

Budući da je poznati ruski mislilac Čadajev u svojim “Pismima” (trećem ili četvrtom pismu) Mojsija, Hrista i Muhammeda u izabrane ljude¹⁶, već s njegovom pojavom bivamo svjesni podizanja cijene i kopernikovskog obrta prema islamu u ruskom pravoslavnom društvu. Misleći na Poslanika islama, P. Čadajev veli da je on bio veći dobročinitelj ljudskog roda nego što je bio Aristotel.¹⁷ Ako se sjetimo u šta su vjerovala arapska plemena prije primanja islama, da su se između sebe stalno gložili i nemilosrdno ubijali, da je Muhammed, a.s., pod svoju ličnu zaštitu stavljao hrišćane, da je islamska civilizacija bila jedna od najnaprednijih, Čadajevljeve tvrdnje nisu neodmjerene. Čadajev u pojavi islama prvenstveno prepoznaje društvenu korist od takvog vjerovanja. Kako Muhammed, a.s., nije bio samo duhovna već i sekularna ličnost, dolaskom za političkog vođu prvo je mirio posvađana arapska plemena i uvodio jedan drugačiji moral. Ali društvene koristi od jednog vjerovanja u Boga najsvjesniji smo s pojavom islamske civilizacije, zbog koje danas možemo da govorimo i o muslimanskom imperijalizmu u kulturi koji je živio u srednjem vijeku na prostorima od Španije do Indije.

Da bismo danas počeli da ozbiljno razmišljamo o našem pravoslavnom (ali i drugom) “kopernikovskom obrtu” prema islamu koji se tiče jednog drugačijeg viđenja islama i muslimana, u taj proces ne možemo se uključiti bez dvije stvari: prvo, bez jednog intelektualnog poštenja nećemo mnoge stvari moći da započnemo, a zatim moramo jasno znati šta je imanentno izvornom (kur’anskom) islamu, a šta nije. Ako smo međusobno intelektualno poštenu, odnosno ako intelektualno pošteno mislimo, niko od nas ne može da govori o “objektivnoj” već samo o “subjektivnoj apsolutnosti” u svom verovanju. Upravo zato Jung i govori

¹⁶ Koplston: “Filozofija u Rusiji”, str. 46.

¹⁷ Isto, str. 48.

o onom unutarnjem Bogu,¹⁸ a zatim dodaje kako prirodna znanost ne može utvrditi religioznu istinu. Religiozna istina je u biti iskustvo, a ne pogled. Religija je apsolutno iskustvo. Religiozno iskustvo je apsolutno, o njemu se ne može diskutovati. Kad je neko imao neki religiozni doživljaj, nitko mu ga ne može oduzeti.¹⁹ Naš i tuđi “kopernikovski obrt” prema islamu u onom pozitivnom smislu isključuje monopol na istinu i teološki ekskluzivizam s naše strane, a to isto traži i od muslimana ako nađe za shodno da o njemu razmišlja.

Ako težimo boljim vremenima, moramo težiti i teologiji koja je u skladu sa sadašnjim znacima u vremenu: ekumenizam kao naša jedina opcija

Ako smo kritički i objektivno raspoloženi, onda ćemo priznati da je islam bio zadnji glas o Bogu Avramovom/Abrahamovom/Ibrahimovom, kome se i Isus obratio s krsta (Lk,23,46). Pošto je to bio glas o Bogu Izraelovom, on ne dolazi u sukob s glasom o Njemu u Bibliji te su priče o Njemu identične u Bibliji i Kur'anu, pri čemu taj glas za mene hrišćanina nije važan, ali je itekako važan za muslimana. Ako u tog Izraelovog i kasnije kur'anskog Boga musliman nije vjerovao kako treba, znamo za njegovo “jao” koje nas asocira na onih sedam “jao vama” u Bibliji (Iz,5,8). Biblijsko prvo “jao vama” bješe zbog činjenja društvene nepravde u biblijskom Izraelu (Iz,5,8-24;10,1-4); drugo “jao” u jevrejskom društvu bješe zbog pijančenja i bančenja u jevrejskoj državi (Amos,6,5;8,3). To samo govori da, kada gubimo svoj vjerski identitet, to gubljenje prvo se osjeti na našoj vlastitoj koži, u našoj zloj sudbini. Svih tih sedam “jao” danas uvršćujemo u “etička krivovjerja”, “etičke jeresi” zbog kojih je Pavlov hrišćanin bio isključen iz zajednice (2.Kor,5,1). Danas smo nje najsvesniji, ona nas najbrže i vodi krizi gubljenja našeg identiteta. Zbog ove hereze ne trpe samo neki već mnogi, zbog nje crkva daleko više naliči današnjem svetu, nego što se od njega razlikuje.

¹⁸ Carl Gustav Jung: “O religiji i kršćanstvu”, str. 23, Župski ured, Đakovački selci, 1990. god.

¹⁹ Isto, str. 19.

Pošto je hrišćanska tradicija od apostolskih vremena pa sve do danas ortodoksiju vezivala za riječi bogoslova Jovana (1.Jov,4,2), danas svi koji ne misle tako, za Crkvu, će biti heretici, ali ne i neki koji samo na drugačiji način vjeruju u Boga. Međutim, dok takav stav vezujemo za neke protestante (Bart) i Pravoslavnu crkvu, Katolička crkva u svome viđenju drugih evoluirala je sa zadnjim koncilom. Papa Grgur VII (11. vijek), koji nije muslimane držao za heretike već samo za one koji drugačije, u odnosu na Crkvu i kršćane, vjeruju u Boga, dopisivao se sa Al-Nazirom, muslimanskim vladarem nad teritorijom današnjeg Alžira.

Pošto su se na našim bivšim jugoslavenskom prostorima uvijek ukrštali različiti vjerski identiteti, živjele različite crkve, ekumenizam i međureligijski dijalog su naša sudbina. Dodamo li tome da je Balkan bio i ostao onaj šav koji povezuje Evropu s Azijom, međusobnu upućenost jednih na druge ne možemo izbjeći. Kako ekumenska teologija ima težnju da drugog shvati i razumije onako kako on sebe shvata i razumije, ona samo uključuje dijalog kao instrument međusobnog povezivanja. Pošto kur'anski islam ne poznaje vjersku netolerantnost i uvijek je za dijalog, ne za monolog, među Avramovim/Abrahamovim/Ibrahimovim religijama, on u sebi uljučuje inkluzivističko stanovište. Budući da samo u ekumenskoj teologiji znamo za "pojam razlike i pojam sličnosti", ova teologija samo nudi izlazak iz mnogih naših "ćorsokaka". U vezi s pitanjem koje će okolnosti najviše poraditi da se međusobno dobro razumijemo, velim da će to učiniti dvije. U razgovoru s muslimanom ću prvo da aktuelizujem to što je moj uski konfesionalni identitet davno marginalizovan. Razgovarat ću s njim o istini koja se tiče jednoga Boga Stvoritelja, a zatim o istini koja se tiče Avramovog boga. Papa Grgur VII upravo zato što je razgovarao na takav način s Al-Nazirom i vodio prepisku s njim. Inače baš zato što se Drugi vatikanski koncil sjetio istih stvari, danas registrujemo uzlaznu liniju u odnosima između Katoličke crkve i islamskoga svijeta. S tim u vezi, sjetimo se i nedavne posjete reisl-uleme Islamske zajednice i Bosni i Hercegovini dr. Mustafe ef. Cerića Vatikanu i njegovog susreta s papom Benediktom XVI (Glas islama, 2008. god., broj 154, str. 7, N. Pazar). Iako je katoličkim kršćanima tek sa njihovim zadnjim koncilom pošlo za rukom da shvate muslimane na pozitivan način, da islamu podignu cijenu, da ga ne ignorišu i ne preziru, nama to još službeno nedostaje. Inače, kada danas u dijalogu ili mimo njega razmišljam o novoj paradigmi

naših pravoslavno-islamskih odnosa, najčešće se sjetim Palaminog razgovora sa “sinom Emira Orkana”²⁰. Kako je u navedenom razgovoru Palama izrazio nadu da će “uskoro doći dan kad ćemo moći razumjeti jedan drugoga”²¹, očito je da je s velikim Drugim Vatikanskim koncilom taj dan došao katolicima, ali nama još nije. Nove paradigme u našim međusobnim odnosima neće biti dok se ta Palamina želja ne ostvari. Međutim, kako mi pravoslavci ne držimo puno do ekumenske teologije u kojoj su “pojam sličnosti” i “pojam razlike” osnovni pojmovi, to znači da će naša opredijeljenost za stvar ekumenizma biti onaj “dan kada ćemo moći razumjeti” muslimana i on nas.

U nekim viđenjima koje za nas imaju značaj istina nemoguće je razmišljati o tome kako “preći Rubikon”

Pročitamo li knjigu dr. Ivana Devčića, mitropolita riječkog, “Bog i filozofija”²², uvjerićemo se u nepremostive razlike između naših religija, te s tim u vezi jedni drugima nećemo ni postavljati ono Hikovo pitanje: “Kako preći Rubikon?”²³. Ne možemo, otuda, jednu teološku paradigmu zamjenjivati drugom, odnosno možemo ići na zamjenu, ali nikad na štetu gubitka vlastitog identiteta. Pošto za nas Isus ima važnost kao Hristos, a za muslimane ima važnost po tome što, prema Kur’anu, “navješćuje”²⁴ Muhammedov dolazak, to muslimanska ortodoksija ne zna ni za kakvu hristologiju. Pošto sav Isusov/Isaov identitet u islamu otkrivamo u rečenici: “O sinovi Izraelovi, ja sam vam Allahov poslanik... da vam potvrdim prije mene objavljeni Tevrat i da vam donesem radosnu vijest o poslaniku čije je ime Ahmed...” (Bojni red,6), to se u islamu važnost Isusova cijeni s obzirom na svu važnost Muhammedovu, a.s., za muslimana. Otuda u vezi s pitanjem: “Islam, šta je to?”, velim: islam je jedina religija na svijetu koja cijeni i poštuje za mene ima apsolutnu vrijednost i važnost. Pošto je islamska (kur’anska) ortodoksija u šestom vijeku

²⁰ Jovan Majendorf: “Sveti Palama i pravoslavna mistika”, str.79, Beograd, 1983.god.

²¹ Isto, str. 79.

²² Ivan Devčić: “Bog i filozofija”, str. 218-225, Ks.2003. god. Zagreb

²³ Nikola Bižaca: “Ogledi iz teologije religije”, str. 14. Ks, 2008. Zagreb

²⁴ Ivan Karlović: “Bogočovjek Isus Krist”, str.52, Ks.2001. Zagreb

“srela i upoznala” Isusa Hrista bez Crkve, ne našavši ga u njoj, odnosno u sv. Euharistiji, o njemu je kroz sve vijekove s velikim poštovanjem govorila kao o Božijem poslaniku (Sura 61,6), ne i o Njemu kao Hristu i Sinu Božijem (Đ,9,20;Iv,3,18). Zbog svega danas i ne treba razmišljati o Hikovoj ideji prelaza “preko Rubikona” jer bi tim prelaskom i jedni i drugi izgubili identitet. Međutim, moguće je djelimično se naći na drugoj strani Rubikona ako o Bogu razmišljamo isključivo na teocentričan način (1. Tim,1,17;1.Kor,8,4) i kada međusobno razgovaramo o Isusovoj vjeri, ne i našoj crkvenoj vjeri u Njega i Njemu. U svim tim situacijama radi se o zamjeni jedne paradigme, jednog govora i razmišljanja, drugom paradigmom i drugim govorom i razmišljanjem. Pošto su neka najsvetija imena Crkve znali da sebi i Crkvi postave, zbog interesa Crkve i čovjekovog spasenja, i ono Hikovo pitanje “kako preći Rubikon”, danas se nekih od njih sjećamo kao svetaca i velikih apologeta Crkve. No, kako je taj “prelaz preko Rubikona” tražio zamjenu jedne teologije drugom, naglasak na ovom ne i na onom drugom aspektu Hristove prirode, Justin, filozof i mučenik, veli u jednoj svojoj apologiji: “...mi se klanjamo i ljubimo Logosa rođena iz nestvorenog i neizrecivoga Boga...”²⁵.

Pošto je hrišćanski svetac i mučenik razmišljao kako da “uspostavi most između hrišćanstva i paganske filozofije”²⁶, on je sebi morao da postavi ono pitanje koje danas mnogi s Hikom postavljaju sebi i drugima. Kad su u pitanju muslimani, pitanje će, svakako, ostati isto, ali će odgovor biti sasvim drugačiji. Pri tom smo ovdje najprije saglasni s onom tvrdnjom, ovdje odgovorom, pape Grgura VII i koncilskim dokumentima zadnjega koncila svete Rimske crkve. U papinom govoru Al Naziru se jasno veli: “jer Svemoguć Bog želi da se svi spase, niko ne izgubi”²⁷. To samo govori da, kada je u pitanju teocentrizam, obavezno razmišljamo o jednoj istini kojoj temelje nalazimo u svim objavama, a zatim i u našem umovanju. Pošto je naša današnja normativna teologija pravoslavne crkve maksimalno vezana, kad je u pitanju islam, za neke crkvene oce (N. Vizantijski,

²⁵ Šagi Bunić: “Povijest kršćanske literature”, Ks, str. 271, Zagreb

²⁶ Isto, str. 272

²⁷ T. Michel, sj, “Odnosi kršćana prema islamu u povijesnoj perspektivi”, str. 48, “Savjest i sloboda”, broj 8, 1997. god.

J. Damaskin) te za sam stav Sv. Save (Krmčija), to Hikovo pitanje i nema nikakvu važnost. Ne znam koji bi ga teolog i koji crkveni velikodostojnik postavio. Pošto je islam za ortodokсно pravoslavno društvo “101 jeres”, samo bi musliman mogao da razmišlja, ne i pravoslavac, o Hikovom pitanju. Pošto islam od hrišćanstva udaljava naš ekleziocentrizam, koji je u svijest Crkve ušao s poznatom formulom svetog Kiprijana Kartaginskog kojom se veli da “izvan Crkve nema spasenja”, to je i on danas onaj kamen temeljac na kojem mi zidamo, od čijeg teološkog materijala gradimo “zid” koji nas dijeli od islama. Drugi je “zid” podignut pojavom hristocentrizma, a zbog oboga velimo, Hristos je u Crkvi posredstvom Duha svetog i Crkva je u Hristu posredstvom Sv. Tajni. Islam za sve to ne zna, ali zna za nešto bez čega nema ni našeg ni njegovog identiteta, a to je vjera hrišćanina i muslimana u Jednog Boga Stvoritelja, vjera u Avramovog, Isusovog i Muhammedovog Boga. Jer Isus, koji je bio sin čovječiji (Mk,6,3), i Muhammed, a.s., koji je za islam bio poslanik, znali su za istog Boga i Njemu se uvijek obraćali (Ihlas,1; Mk,12,29,30).

Zaključak

Sigurno je da između nas neće biti razumijevanja koje danas od nas traži ekumenska svijest ovoga vremena ako samo budemo naglašavali da se Bogu isključivo i samo može da dolazi kroz Hrista (Jovan,14,16). Pošto mi hrišćani odnosno kršćani, znamo za takav pristup danas i jesmo protestanti, pravoslavci i katolici, a ne, naprimjer, muslimani. Zbog takvog našeg pristupa Bogu, za nas Isus kao Hristos i Crkva kao “tijelo Hristovo” imaju apsolutnu važnost. Inače, mi pravoslavni hrišćani nismo samo svjesni “kopernikovskog obrta” samo prema islamu već i prema zapadnim kršćanima, budući da mnogi pravoslavni teolozi, a negdje i Crkve, zapadni pristup Bogu, tj. zapadnu Crkvu (Katoličku) drže za nespasonosnu²⁸. Pri tom će navedeni “obrt” prvenstveno biti u funkciji Isusove želje (Jovan,17,11), a istoga ćemo biti svjesni prema tvrdnji da se pored nas i drugi spasavaju. Pošto se u našem Simbolu vjere koji se redovno čita na našim liturgijama jasno veli: “Vjerujem u Jednoga Boga Oca Svedržitelja Tvorca neba i zemlje i svega vidljivog i nevidljivog...”

²⁸ Pravoslavna enciklopedija, str. 1631. Savremena administracija, Bgd. Pravoslavlje, br. 958/2007 god. s.28

a u suri "Ihlas" se veli: " Reci: On je Allah-Jedan" (Sura,CHII,1), zar svi mi sad nismo jedan Božiji narod koji u Njega samo različito vjeruje, kako bi rekao papa Grgur VII(11. vek). Pošto je Isusova vrijednost na različite načine potvrđena u Novom zavjetu i u Kur'anu (Sura,61,6; Ef,2,8-9; 1.Jov.1,7; Jovan,8,24) to sada ni hrišćanin ni musliman ne mogu da uskrate, ako drže do odgovarajućih vrijednosti, ono što istina u vezi s Isusom od njih traži. Obojica, otuda vjeruju u Isusa, ali na različite načine, i u vezi s različitim stvarima, te se sada radi o dvije vjere u vezi s istim Isusom. Otuda se ni muslimanov identitet u cijelosti ne može održati bez njegove vjere u Isusa a u vezi s hazreti Muhammedom. Nasuprot tome hrišćaninov ne može opstati bez hrišćaninove vjere Njega kao Hrista i Sina Božijeg i čovječijeg (1.Jov,1,7; Jovan,20,31; Jovan,10,17-18...).

Pošto apostol Pavle u svom govoru u Listri paganima jasno veli da se obrate živom Bogu (Da,14,15) a zatim na drugom mjestu kaže besmrtnome, nevidljivome, jedinome Bogu, čast i slava u vjekove vjekova... (1.Tim,17;6,15), to islamsko vjerovanje u Boga mogu da branim od raznih prigovora u svojoj pravoslavnoj sredini pozivajući se na Pavla. Istovremeno, musliman će moje hrišćansko vjerovanje u Boga braniti od raznih prigovora u svojoj islamskoj sredini pozivajući se na neka mjesta u časnom Kur'anu (Kur'an, 2,136; Al-Ankabut, 46) te samo zahvaljujući tome dobro ćemo se razumjeti. ■

Marko Đurić

ISLAM – WHAT IS IT?

Summary

In this text, the author present what Islam is to him and what it is not. He then states that no inhuman attitude towards a Christian can be justified on the basis of the Qur'an. According to him, a Christian is protected by any inhumane act of the Islamic world through his Christian identity, which he has in the Qur'an. The Islamic society, which held this identity in high esteem (surah III, 64), could not wage a jihad against Christians, be it large or small, or to opt for forceful Islamisation.